Árpás Károly: TELJESSÉG ÉS HIÁNYOK

Gondolatok Baka István Műfordítások I-III. megjelenése kapcsán

2009-ben a 80. könyvhétre mint ünnepi csemege megjelent a Baka István Művei sorozat zárókönyve: a *Műfordítások* harmadik kötete. Ezzel mintegy befejeződött az életműkiadás. Bombitz Attila, a szövegek gondozója így foglalta össze a szegedi bemutatón a gondolatait: az életműkiadással új kontextus jött létre, mert együtt vannak a fordítások, úgy, ahogy eddig soha – új olvasókra várva (Grand Café, 2009.06.05.).

Nem vagyok avatott fordító, nem ismerem annyira a költő által fordított orosz nyelvet, hogy Szőke Katalinhoz mérjem magam – lásd egyik utolsó tanulmányát (Szőke Katalin *Baka István műfordításai* in Tiszatáj 2008/7.), amelybe a fordító költő jelentőségét méltatja. Ám mint közönséges olvasó úgy vélem, hogy a fordítások mineműsége nem lehet feltétele a kiadásnak. Hiszen ha krőzusi háttérkörülmények lennének, akkor bilingvis kiadást jelentethetnének meg – de akkor a közvetített irodalom lenne súlyozott, nem a fordítója. (S ki lehetne jogosult eldönteni a szellemi termék minőségét?) Azt hiszem, a Baka-fordításokat a szerzőre gyakorolt hatás felől ajánlatos megközelíteni, ahogy a tudományos kutatók is teszik – utalhatok itt Fabulya Andrea, Nagy Gábor vagy Szőke Katalin tanulmányaira. Csakhogy ehhez nemcsak a Baka-életmű ismeretére van szükség, hanem nyelvismeretre is. Így a nyelvi megítéléstől eltekintek – ha a korábbi közlőknek megfelelt Baka István, akkor nekem nincsenek kifogásaim.

A szép kiállítású kötet lenyűgözött sokoldalúságával. Ugyanakkor – ránézve a könyvespolcom díszhelyére – kérdések merülnek fel bennem.

Első észrevételem, hogy a műfordítások szerkesztése és publikálása közben a Baka-összkiadási gyakorlat elmozdult a kiindulási alapoktól. A *Versek* esetében a jogok birtokosa éppen csak hozzájárult ahhoz, hogy függeléknek tekinthető egységben a szerző által gondozott, haláláig befejezett *Tájkép fohásszal* együtt a kötetben meg nem jelent korai, illetve a párhuzamosan keletkezett művek egy része is hozzáférhetővé váljon. A prózai írások szerkesztésekor nagyobb szabadságot kapott Bombitz Attila, de ott is voltak hiányosságok. A műfordítások kiadásához nemcsak szabad kezet kapott a válogató szerkesztő, de óriási segítséget is! Mint a jegyzetekből kiderült: sok mű jelent meg kéziratból – vesd össze a kötetek jegyzeteit a honlapok (w3.baka.hu és w3.bibl.u-szeged.hu/exhib/baka – 2009.06.10.) adatainak különbségével. Ugyanakkor kérdések merülnek fel a szerkesztő eljárását tekintve.

Legelőször is a válogatás kérdése. „A kötetben összegyűjtöttük a különböző folyóiratokban (Szovjet Irodalom, Jelenkor, Tiszatáj) megjelent fordításokat is a mai orosz költészetből. Kihagytuk a „hivatalos" szovjet költők néhány versét, amelyek főként a Szovjet Irodalomban jelentek meg, nem megfelelő színvonaluk miatt." (*Műfordítások II.* 435-436. o.) „Az antológiákba, illetve a gyűjteményes kötetekbe készült fordítások mindegyikét bevettük kötetünkbe, viszont a folyóiratközlésekből csak azokat, amelyek valóban érdekes versek, vagy jelentős költők (…) alkotásai." (*Műfordítások III.* 345. o.) Maga a szerkesztő, utószóíró Szőke Katalin tudja a Baka-kutatók közt a legjobban, hogy miféle ihlet-forrást jelentett a költőnek a fordítás. Milyen alapon hagyta ki a nem közölt műveket? (Különben antológiás alkotások is kimaradtak – lásd alább.) A pénzkeresés, a túl-politizáltság vagy az esztétikai minőség nem a fordítás értékelése, hanem a koré. Hogyan lehet majd Baka-életrajzot írni? Vagy az egyes művekre gyakorolt hatásokat föltérképezni? Gyanítom, hogy a három fordított epikai alkotás is hatással volt Baka prózai munkásságára (bár ezzel még nem foglalkoztam, ismereteim szerint más sem).

Feltételezem, hogy a szerkesztési koncepció egyik pillére lehetett az eredetiből való fordítás – legalább is a három kötetben közölt anyag kontinuitása erre utal. Viszont ha később kiadták a nyersfordításból készülteket, akkor milyen alapon hagyták meg az egyiket, és szórták ki a másikat? Főleg, ha a célt Szőke Katalin így fogalmazta meg: „„…olyan jelentős, főként kelet- és közép-európai költőkkel és irodalmakkal ismerkedhet meg a magyar olvasó, akik és amelyek eddig, különböző történelmi-kulturális okokból kívül eshettek látókörén, és szervesen – sajnos – nem tartoznak bele a magyar kulturális tudatba." (*Műfordítások III.* 346. o.) Csak nem a nemzeti irodalmakat minősíti a törlésekkel? S itt jegyezném meg, hogy azért, mert kisebbségi költő a Szovjetunióban (és Oroszországban) oroszul is írt, az még nem jelenti, hogy orosz költő lenne. Úgy gondolom, Gennagyij Ajgi akkor is csuvas költő, ha életműve tetemes részét oroszul írta. Vagy ha nem, akkor a manysi Juvan Sesztalov is orosz lenne? Vagy sorolhatnék nyenyec költőket. Vagy Janus Pannonius nem magyar?

Emellett a közölt alkotások kapcsán is vannak kérdéseim. Miért nem közli a két első kötet a minősített alkotásokat a fordítások időrendjében vagy miért változtatott a korábban kötetben, antológiákban megjelent szövegek belső elrendezésen? Vagy ha már változtatott, akkor legalább a függelékben jelezhették volna az eredeti sorrendet. Igaz, bizonyos értelemben felmentés lehet, hogy a kötetkiadások olvashatók a w3.baka.hu honlapon (de az antológiai szövegek vagy a folyóiratokban megjelent fordítások már nem). Ez különben nemcsak a verseknél fordul elő, hanem a drámáknál is. Aki nem használja az eddig kialakított (de bizonnyal hiányos) honlapokat, annak le kell mondania a Baka-művek geneziséről. Ráadásul a válogató figyelmeztethetett volna az epikus hiányra is. Korábban, szóbeli beszélgetéskor 2008-ban (a két kötet bemutatásakor) inkább epikus kötetnek látszott a tervezett mű. Vagy lesz egy negyedik kötet is?

Volna akkora anyag, legalábbis, ha figyelembe vesszük a fentebb idézett honlapok vallomását. (Azért idézem, mert nem jut hozzá mindenki.) Epikus alkotások:

Kasafutgyinov, Ilja: *Nemes vér* (regény) Móra Könyvkiadó – Kárpátia Kiadó Budapest - Uzsgorod, 1985.

Dubov, Nyikolaj: *Miért rosszak az emberek* (regény) Móra Könyvkiadó Budapest, 1985.

Vesznyina, Anna: *A kereszt* NAGY TÜZEK Szovjet-orosz elbeszélések az 1920-as évekből. (Válogatta Gereben Ágnes) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 289-298. o.

Lírai alkotások:

Szevak, Parujr (örmény): *Kétkedő bizonyosság* in Szovjet Irodalom, 1976/2. sz. 126. o.

Tukar, Gabdulla (tatár): *Szeresd népedet*, *Puskinhoz* in Szovjet Irodalom, 1976/5. 112. o.

Kazakova, Rimma: *Három fenyő* in Szovjet Irodalom, 1976/7. 135. o.

Antokolszkij, Pavel: *Így alakult*, *Találkoztok* in Szovjet Irodalom, 1976/8. 114-118. o.

Rjasencev, Jurij: *Szél és madárfütty* in Szovjet Irodalom, 1979/8. 144. o.

Plitcsenko, Alekszandr: *Nyírfa* in Szovjet Irodalom, 1979/8. 145. o.

Perevalon, Nyikolaj: *Kezek* in Szovjet Irodalom, 1980/8. 79. o.

Szamoljov, David: *Hegy alá gurítja..., Felejts el...* in Szovjet Irodalom, 1980/12. 105. o.

Kjoszev, Szimeon (11 éves): *Tavasz*, *Kutya*, *A bicikliző béka* in Kincskereső, 1981/2. 17. o.

Moroz, Valentin: *Melyik virág…*, *A Patyomkin zászlaja*, *Tavaszi etűd fecskékkel*, *Nyírfácska* in A PARTOK FELETT Szegedi és odesszai költők antológiája (Válogatta, szerkesztette Grezsa Ferenc, Olasz Sándor, Viktor Narusevics) Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Szeged-Odessza, 1981. 171.,172., 173.,174. o.

Kologyij, Vitalij: *Az ünnepi kenyér illatozik…*, *Ablakomat…*, *Reggel*, *A kútnál* in A PARTOK FELETT Szegedi és odesszai költők antológiája (Válogatta, szerkesztette Grezsa Ferenc, Olasz Sándor, Viktor Narusevics) Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Szeged-Odessza,1981. 177., 178-179., 180., 181. o.

Tank, Makszim (belorusz.): *Az anyagmegmaradás törvénye, Be gyönyörű tavaszi nap!* in Szovjet Irodalom, 1982/11. 100., 105. o.

Antokolszkij, Pavel: *Kísérlet önkritikára* in Szovjet Irodalom, 1982/12. 70. o.

Kimitval, Antonyina (csukcs): *Így elegyült eggyé...* in Szovjet Irodalom, 1982/12. 97. o

Ümötaliev, Temirkul (kirgiz): *Emlékszem* in Szovjet Irodalom, 1982/12. 117. o.

Szokolov, Vlagyimir: *Mindegy nekem...* in Szovjet Irodalom, 1983/4. 81. o.

Gyementyev, Andrej: *Sebzett sólyom* in Szovjet Irodalom, 1984/1. 115. o.

Stusz, Vaszil: *Mily szörnyű felkínálkozni a jónak, E kín - szesze agóniáknak* in 2000, 1990/12. 41. o.

A pályaudvar – tiszta kupleráj…. (orosz tolvajdal) in Délmagyarország, 1991.09.12. 7. o.; Art Limes, 2002/1. 91. o.

A kiskocsmánkban szeretek mulatni…. (orosz tolvajdal) in Délmagyarország, 1991.09.12. 7. o.; Art Limes, 2002/1. 92. o.

Jevtusenko, Jevgenyij: *Rongytakaró* in BRYAN MOYNAHAN: AZ OROSZ CSODA Oroszország száz évének története fényképeken, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1995. 8. o.

--- 1995.09.20.---

Davidov, Gyenyisz: *versrészlet* in EDVARD RADZINSZKIJ: AZ UTOLSÓ CÁR. II. MIKLÓS ÉLETE ÉS HALÁLA (Fordította Soproni András) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996.31.o.

R[omanov], K[onsztantyin Konsztantyinovics]: *Bölcsődal* (versrészletek) in EDVARD RADZINSZKIJ: AZ UTOLSÓ CÁR. II. MIKLÓS ÉLETE ÉS HALÁLA (Fordította Soproni András) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 86-87. o

Ismeretlen szerző: [*Tükrök suttogása…*] in EDVARD RADZINSZKIJ: AZ UTOLSÓ CÁR. II. MIKLÓS ÉLETE ÉS HALÁLA (Fordította Soproni András) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 313-314. o.

[Romanov], Palej [Pavlovics]: [*Az ablakom alatt az őrszem lépeget…*] (versrészlet) in EDVARD RADZINSZKIJ: AZ UTOLSÓ CÁR. II. MIKLÓS ÉLETE ÉS HALÁLA (Fordította Soproni András) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 429. o.

[Ismeretlen szerző]: *vers* in EDVARD RADZINSZKIJ: AZ UTOLSÓ CÁR. II. MIKLÓS ÉLETE ÉS HALÁLA (Fordította Soproni András) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 499-500.o.

Petrográd a szülőhelyem (orosz tolvajdal) in Art Limes, 2002/1. 89-90. o.

Itt jegyzem meg, hogy a Szovjet Irodalom vagy az ún. szocialista antológiák köteteit többségében selejtezték a fenntartási gondokkal küzdő könyvtárak (hogy a politikai okokat ne is említsem). Tehát lassan csak a nagy könyvtárakban lesz hozzáférhető – raktári kiszolgálásokra várva – a fordított életmű. (Azoknak is, akik megvásárolják a Tiszatáj könyvek példányait.)

Mindettől függetlenül megállapíthatjuk (mert nemcsak az tudja, aki valaha is végzett ilyet, hanem a laikus Baka-szerető olvasó is): hatalmas munkát végeztek a szerkesztők, szöveggondozók! Különleges helyzet jött létre: a család, a Baka István Alapítvány, más alapítványok, támogatók és a Tiszatáj közreműködésével az élő irodalom áramába tér vissza a lezárult életmű. Nyilvánvalóan azért, mert van „kereslet" rá. Ám maradnak további kérdések.

Éppen a honlapok különbözősége hívja fel a figyelmet a lappangó fordításokra. Csak ötleteket tudok sorolni. Baka édesanyja mesélte, hogy a fia kiváló latinos volt középiskolás korában; az országos tanulmányi versenyen nagyszerűen szereplő diákról elképzelhető, hogy fordításokkal is foglalkozott. (Érdemes lenne megnézni 1964-1969 közötti kéziratait, rákérdezve a barátokra, osztálytársakra.) Baka nem alibiből volt orosz szakos, de első műfordítása a honlap (w3.baka.hu) szerint csak 1975-ben jelent meg: Viktor Szosznora *A varjú és a kisfiú* in Kincskereső 1975/7. 16. o. Ezt követi a kötetben nem közölt Szevak-fordítás a Szovjet Irodalom 1976/2. számában, s nyílik meg Baka előtt ez a tér is. Ne mondja senki, hogy 1962-től 1966-igy a szekszárdi Garay János Gimnázium orosz tagozatán nem fordítottak, kivált, ha a szerző másodikos korától önképzőkörös is volt. Vagy 1967-1972 között, mikor egyetemista volt, sőt 1971/72-ben Leningrádban élt. Vagy 1972-1975 között, az első fordítás megjelenéséig? Vagy 1975-től 1995-ig. Ha lehetett halála után is közölni a kéziratos hagyatékból, akkor mikor kellett volna közzétenni ezeket (időrend feltüntetésével), ha nem most? Igaz, ellenvetés az önvallomás: „Nagyon nagyot tévedtem fiatal koromban. Azt hittem, ha fordítok – elvesztem önmagam. Nem mertem fordítani. Pedig voltak évek – a hetvenes évek közepén –, amikor nagyon szegény voltam és elkeseredett. Évi három verset ha írtam, és mégsem fordítottam." (*Nyelv által a világ. Baka Istvánnal beszélget Balog József* in Magyar Napló, 1994. március 18.) De a romantikus költők gyakorlata óta tudjuk: nem kell mindent elhinni az önvallomásoknak.

Az életmű-sorozat lezárultnak tűnik. A hat köteten kívül megjelent Sztyepan Pehotnij oroszra fordított kétnyelvű kötete, valamint egy tanulmánykötet. Ez utóbbi jelentősége, hogy elválasztotta a kultuszt a tudományos befogadástól. Baka István 1995-ben ment el; a szűk másfél évtized megvalósította az ittmaradottak vágyát, álmát: élővé tenni emlékét. Ám ahhoz, hogy a kutatók hitelesen, a posztmodern utáni olvasóknak is elfogadható véleményeket alkotva dolgozzanak, az adatok pontosságára van szükség. Ehhez már csak a virtuális tér biztosít lehetőséget. Kívánom, hogy legyenek olyan filológusok, akiknek munkája valóban használhatóvá teszik a „*MŰVEI*" hat kötetében hozzáférhető Baka-szövegeket! (Baka István: *Műfordítások I-II.* Baka István Művei Válogatta, a jegyzeteket és az utószót írta Szőke Katalin. A szöveget gondozta: Bombitz Attila Tiszatáj Könyvek Szeged, 2008.; Baka István: *Műfordítások III.* Baka István Művei Válogatta, a jegyzeteket és az utószót írta Szőke Katalin. A szöveget gondozta: Bombitz Attila Tiszatáj Könyvek Szeged, 2009.)